

Микола Мироненко
Валентина Галацька

Україна – між Сходом та Заходом

Частина перша
Обличчям на Схід

Літературознавчо-культурологічні
студії

Дніпро
”Ліра”
2020

УДК 82.09:008(477)

М 64

МИРОНЕНКО М.А., ГАЛАЦЬКА В.Л.

М 64 **Україна – між Сходом та Заходом. Частина перша.**
Обличчям на Схід: Літературознавчо-культурологічні студії. –
Дніпро: Ліра, 2020. – 364 с.

ISBN 978-966-981-350 3

У запропонованих літературознавчо-культурологічних студіях на прикладі аналізу пам'яток монгольської, індійської та японської культур, народнопоетичної творчості простежується тематичний, архетипний перегук з надбаннями української культури.

У популярній формі викладу матеріалу автори книги демонструють читачеві різні грані цих трьох культур, посилаючись на літературні пам'ятки та фольклорні джерела.

Розраховано на широкий загаль читачів, які цікавляться питаннями міжкультурної взаємодії різних народів: від найдавніших часів до наших днів.

УДК 82.09:008(477)

ISBN 978-966-981-350-3

© Мироненко М.А.,
Галацька В.Л., 2020
© Мироненко А.М.,
художнє оформлення, 2020

ЗМІСТ

Переднє слово до частини першої літературознавчо-культурологічних студій	5
I розділ.	
Обличчям на Схід. У пошуках скарбів Чингісхана	7
Ограновування першого мінералу. Видатний поет Монголії Лувсан Дандзін Равжа	9
Ограновування другого мінералу. Для чого людина на світі живе	34
Ограновування третього мінералу. Подорож із героями "Іліади Центральної Азії"	51
Ограновування четвертого мінералу. Чингісхан	60
Ограновування п'ятого мінералу. Імперія нащадків Чингісхана у Китаї та розвиток юаньської драми	70
Ограновування шостого мінералу. Поезія Золотої Орди	78
Ограновування сьомого мінералу. Дещо про літературне життя в Криму за часів Золотої Орди та Кримського ханства Гіреїв	104
Ограновування восьмого мінералу. Розповіді про Буняка Шолудивого	109
Ограновування дев'ятого мінералу. Амурсана як приклад міфологізації в народній пам'яті історичної особи	113
Ограновування десятого мінералу. Відкриття світу Майтреї	118
Ограновування одинадцятого мінералу. Якщо вам потрібна ця птаха	125
Ограновування дванадцятого мінералу. Серце Азії	126
Післямова. Як один газда справедливність шукав	132
Використана та рекомендована література до I розділу	138
II розділ.	
Обличчям на Схід. Дивовижна містерія у палаці володаря Чандрагупти II Вікрамадітї	141
Пролог. Дивовижна вистава у горах Гіндукушу	143
Дія перша. Калідаса – видатний майстер слова Давньої Індії	146

Дія друга. Країна, яку охороняють птахи. Міфологічна основа драматичної творчості Калідаси “Шакунтала”.....	160
Дія третя. Особливості побудови драми Калідаси “Шакунтала”..	168
Дія четверта. Вплив творчості Калідаси на літературний процес у тогочасній та сучасній Індії	206
Дія п’ята. Історія знайомства читачів з драмою Калідаси в Європі та Російської Імперії з творами Калідаси	222
Дія шоста. Українські переклади творів Калідаси та сценічна доля його драми “Шакунтала” в українському театрі	233
Післямова. Погляд за обрій	256
Використана та рекомендована література до II розділу	260

III розділ.

Обличчям на Схід. Подорож шляхами Країни Вранішнього Сонця	263
Подорож шляхами давньої країни Ямато	265
Подорож шляхами країни Ніппон в епоху Хейан	277
Подорож шляхами Півночі, або супроводжуючи Мацуо Басьо ...	298
Подорож за лаштунки японського традиційного театру Но	306
Подорож шляхами мандрівника та мрійника Ай Ля Сінки	309
Подорож казковими шляхами зі шкільним учителем-просвітителем Кендзі Міяздавою	340
Подорож у пошуках краси Японії з Ясунарі Кавабата	347
Використана та рекомендована література до III розділу	356
Заключне слово до частини першої літературознавчо-культурологічних студій	360

Переднє слово до частини першої літературознавчо-культурологічних студій

Шановний читаче!

Перед тобою – ціле життя і твоя Батьківщина – Україна, послана тобі Богом для здійснення найзаповітніших мрій. Країна – колыска, країна – мати, країна – доля...

Що ми знаємо про неї чи про інші країни, про те маленьке духовне віконечко, яке ріднить нас зі світом? Яким чином шукати координати духовної схожості й відмінності, можливо, через доказ від супротивного, як це робили мудреці ще за часів Давньої Греції?

Як відомо, українці ніколи не жили ізольовано від інших народів. З одними народами велася жвава торгівля, були спільні справи, з тими, хто вороже ставився до тутешньої людності, приходив на Україну, як зайда, доводилось вступати у збройну боротьбу. Зауважимо при цьому, що Україна ніколи не вела загарбницьких воєн. Фольклорна пам'ять відобразила в жанрах народнопоетичної творчості (піснях, думах), в літературних джерелах те, що науковою мовою називається місцевий колорит (colour locale).

Місцевий колорит у фольклорних та літературних джерелах творять національні елементи образності, з яких складаються географічні поняття (назви річок, гір), побутові, культурні, етнографічні елементи. До цих національних елементів образності може проникати національна дійсність інших народів, внаслідок чого утворюються інонаціональні елементи образності. Тоді предмети, явища інонаціональної дійсності постають у національному контексті. Це збагачує національну художню свідомість, сприяє могутньому духовному обміну (взаємодії) між народами. Таким чином збагачується інтелектуально-образне уявлення про нашу державу крізь призму країни, іншої за культурним ореолом.

І тут ми починаємо усвідомлювати, що смарагд культурної спадщини будь-якого народу на земній кулі дорожчий за найкоштовніше каміння. Але він може так і залишитися нічого не вартим уламком геологічної породи у щільних прошарках світової історії, якщо не буде віднайдений та підданий ограновуванню у вмілих руках майстра.

Саме тому нами обрано форму літературознавчо-культурологічних студій для ознайомлення широкого загалу з духовною спадщиною монгольського народу. Перший розділ, що має назву “Обличчям на Схід. У пошуках скарбів Чингісхана”, знайомить читача з фольклорними надбаннями та класичними творами монголів. Це і є той первісний уламок геологічної породи, віднайдений нами у щільних прошарках монгольської історії, той скарб Чингісхана, який у подальшому повинен перетворитися у найкоштовніші мінерали: червоні рубіни, бірюзові ізмарагди, жовтувато-прозорі буристини... Тому всі наступні відступи мають за мету відшліфувати ці коштовні мінерали та завдяки великій кількості граней показати найцінніше, що є у скарбниці досліджуваної культури.

Другий розділ має назву “Обличчям на Схід. Дивовижна містерія у палаці володаря Чандрагупти II Вікрамадітї” і знайомить читача з творчістю давньоіндійського поета і драматурга Калідаси та історичними й міфологічними аспектами п’єси “Шакунтала”.

Третій розділ присвячено подорожі шляхами Країни Вранішнього Сонця під час якої читач знайомиться з історією та культурою острівної держави. На окрему увагу заслуговують українсько-японські міжкультурні зв’язки, спільні та відмінні риси літератур. Тому в розділі зроблено особливий акцент на творчості класика японської літератури Ай Ля Сінки (Василя Єрошенка).

Ось на цьому етапі ми можемо вести мову про інонаціональні прояви у культурі держав, які контактували між собою у минулому, або ж взаємодіють у сьогоденні. У чому ж вони виявляються? Яким чином впливають на наш поступ у розбудові власної держави? Де шукати координати культурної автентичності України? У царині європейської спільноти, чи, можливо, у колі східних цивілізацій?

На такі непрості питання намагались відповісти автори літературознавчих студій, які запрошують і вас долучитися до співпраці у сприйнятті та переосмисленні витоків української духовної культури.

Автори

Україна – між Сходом та Заходом

I розділ

Обличчям на Схід У пошуках скарбів Чингісхана

*Чорно́зем степу, обрій неозорий,
Куди не глянь – волошки й ковила́,
Спекотне сонце туману́ть вологу,
І стиха розмовля євшан-трава...*

*І все мені таке це рідне, близьке,
Що я тут – ніби у раю.
Коли б на те Господня воля,
Залишився навік у цім краю...*

Микола Мироненко

Січень 2001 року

Ограновування першого мінералу

Видатний поет Монголії Лувсан Дандзін Равжа

*“Не пресен мир, а горек, прян и сладок,
Двоякость сохраняющий свою.”
Дулдуйтын Равжа*

Кожен із вас, студентів, присутніх у цій аудиторії, є дуже багатою людиною. Ви цього навіть не усвідомлюєте. Багатими ви є тому, бо з вами не буде тієї пригоди, про яку йдеться у відомій притчі перського поета Джалал ад-Діна Румі¹ [31]. Познайомтесь із нею:

Притча о винограде²

*Шли вместе тюрк, перс, араб и грек.
И вот какой-то добрый человек
Прятелям монету подарил
И тем раздор меж ними заварил.
Вот перс тогда другим сказал:
“Пойдём на рынок и ангур приобретём!”
“Врёшь, плут, - в сердцах прервал его араб, -
Я не хочу ангур! Хочу, эйнаб!”
А тюрк перебил их: “Что за шум,
Друзья мои? Не лучше ли узюм!”
“Что вы за люди! – грек воскликнул им. –
Стафиль давайте купим и съедим!”
И так они в решении сошлись,
Но не поняв друг друга, подрались.
Не знали, называя виноград,
Что об одном и том же говорят.
Невежество в них злобу разожгло,*

¹ Джалал ад-Дін Румі (1207-1273) – місто Балх, нинішня територія Афганістану – це його батьківщина. Автор широковідомої поеми “Мансаві”, у котрій дав образне тлумачення основних положень суфійської філософії. Свої складні теоретичні положення він ілюстрував притчами, байками, оповідками, сюжети яких перегукувались із широко відомими фольклорними мотивами, що й робило цю поему справжньою скарбницею народної творчості. Румі був автором “Великого Дивана” (“Девані Кабір”), багатьох газелей, котрі він “підписував” іменем свого друга Шамса Тебрезі.

² Переклад “Притчі про виноград” Румі з перської російською мовою зробив В. Державін.

*Ущерб зубам и рёбрам нанесло.
О, если б стоязычный с ними был,
Он их одним бы словом помирил.
"На ваши деньги, - он сказал бы им. –
Куплю, что нужно, всем вам четверым.
Монету вашу я учетверю
И снова мир меж вами водворю!
Учетверю, хоть и не разделю,
Желаемое полностью куплю!"
Вот как непонимание порой
Способно дружбу подменить враждой,
Как может злобу породить в сердцах
Одно и то ж на разных языках.*

Сподіваюсь, що вам, як філологам, сподобалась ця байка. А розпочали ми сьогодні з неї, тому що лекцію ми проведемо двома мовами: українською та російською. І для цього є як об'єктивні, так і суб'єктивні причини.

Справа у тім, що ми не змогли знайти переклади з монгольської поезії українською мовою. По-друге, ніхто з присутніх в аудиторії не володіє монгольською мовою, але всі чудово розуміють мову сусідньої держави і тому, якщо я буду послуговатися російськими перекладами Гребньова, Букіної та інших, то від цього ми нічого не втратимо.

Ну що, згода?

Тоді розпочнемо саму лекцію. Як вже написано на дошці, її загальна назва свідчить про те, що мова сьогодні йтиме про усну народну творчість і відомих поетів східної держави, а саме Монголії. Коли вам називають слово "Монголія", що, в першу чергу, ви собі уявляєте?..

Ну а коли я кажу: "Україна", то що ви собі уявляєте?..

Але повернемося до наших баранів. Перші згадки про народні пісні монголів віднайдено у знаменитому літописі під назвою "Сокровенное сказание". Це російською мовою. Давайте разом зробимо український переклад цієї назви. Будь ласка, давайте ваші варіанти... "Заповітне сказання"; "Заповітна оповідь"; ...

Можна зазначити, що найперші пісні мали ритуальний характер та виконувались у танку. Від самого дня народження пісня супроводжувала степовика до останнього дня.

Її складали сидячи у сідлі, під час нескінченних переїздів із місця на місце, коли час вимірювався відрізком пройденого шляху, а вершник ставав стороннім спостерігачем повільно змінюваного ландшафту. Це породжувало у нього відчуття самотності та якогось, майже загадкового, злиття з природою, сприяло самозаглибленим роздумам. Відомий дослідник творчості монгольських народів Позднєєв наприкінці ХІХ сторіччя писав:

“Можно сказать, что созерцательным характером проникнуты почти все творения монголов и то, что в каждом из них проглядывается какое-то уныние, какая-то тоска души, мучимой неразрешённостью вопросов жизни; но этого мало, мы находим у каждого из монгольских племён даже целые песни с таким рядом вопросов. Певец обращается в таких песнях и к солнцу, и к луне, и к животным, одним словом, ко всей природе, отовсюду представляются ему вопросы и отовсюду он ищет на них ответа”³..

Наведемо зразок монгольської народної пісні:

*Стужа в степи*⁴

*Стужа в степи, да такая, что можно
Кнут потеряют и остаются ни с чем.
Вы обвиняют меня станете ложно,
Грубо бранить и ругать, а зачем?*

*Стужею скованы, горы застыли...
Можно ургу⁵ уронив не сыскать.
Девушку видел в соседнем аиле⁶,
Голову можно легко потерять.*

*Лошадь, что рыси ещё не научена,
Грубо за повод тянут для чего?*

³ А.М. Позднєєв. Образцы народной литературы монгольских племён. Вып. I. - СПб., 1880. - С. 72.

⁴ Переклад тексту пісні «Стужа в степи» та інших народних поетичних зразків, використаних у цій лекції, з монгольської на російську зробив Наум Гребньов.

⁵ Урга – аркан для того, щоб ловити коней.

⁶ Аил – кочове поселення, що складається з декількох юрт.

*Я полюбил, не нарушил закона,
Пальцами тыкать мне в грудь для чего?*

*Лошадь, что иноходи не научилась,
Плёткой ременной стегать для чего?
Добрые люди, скажите на милость,
Боль мне, беду причинять для чего?*

Які образи виникли у вашій уяві, коли ми читали ці рядки?..

Уже в цій пісні виразно вимальовуються два найулюбленіші образи всього монгольського фольклору: образи степу та коня.

Домівкою кочівника був степ: саме тут він малюком вперше розплющував очі; пізнавав глибочінь неба; тут проходило усе його життя. І саме у степу, згідно зі старовинними звичаями, його, вже померлого, залишали на поживу хижакам, бо поховання у землі було забороненим⁷.

Не дивним є той факт, що образ коня є символічним в усій монгольській поезії, адже кінь – незмінний супутник життя степовика – його гордість, його радість, предмет постійних турбот. І про щоб не думав і не співав монгол, він обов'язково згадає про коня – чи з любов'ю про нього розкаже, а чи прямо до нього звернеться, як до найближчої істоти.

І ось вона, найулюбленіша будова монгольської народної пісні: у перших двох рядках фігурує образ коня, який безпосередньо зіставляється з образами найдорожчих людей у двох наступних рядках, співзвучних до двох перших за допомогою синтаксичного і лексичного паралелізму, побудови суміжних рядків:

Соловий конь

*Далека дорога, степь кругом,
Пот у скакуна под потником, эх!
К матери родимой прямиком
Поскакать бы на коне моём, эх!
Пот у скакуна под потником.*

⁷ До речі, один цікавий історичний факт. Найвідоміший із монголів усіх часів Чингісхан (близько 1155-1227) порушив цей давній звичай. Його було поховано у землі десь на території сучасної Монголії серед широкого степу. А потім по цьому місцю прогнали табун коней у декілька сот тисяч голів, щоб і сліду від місця поховання не залишилося. Могили Чингісхана не знайдено і дотепер.

*Конь поспорит мой с любым конём, эх!
Вот бы вдаль отправиться на нём,
Встретиться с моим седым отцом, эх!*

*Мой соловый конь хорош вполне.
Конь мой самый резвый в табуне, эх!
Мать с отцом в далёкой стороне,
Может, их и не увидеть мне, эх!⁸*

Конь саврасый

*Конь саврасый всех резвей бывает,
Он длиною сто локтей бывает.
Ой бывает, ой бывает, ой бывает!*

*Жеребёнок в беге обтрясётся,
Скоро превратится в иноходца,
В иноходца, в иноходца, в иноходца.*

*Приручится конь твой годовалый,
Выйдет из него скакун бывалый.
Ой бывалый, ой бывалый, ой бывалый.*

*Если каждый из двоих – как золото,
Почему же не позвать нам свата.
Звать им надо свата, надо свата.*

*Если врозь что золото молодые,
То они и вместе золотые.
Золотые, золотые, золотые.*

А тепер пригадайте, хоча б одну з українських народних пісень, у якій є подібний сюжетно-композиційний засіб побудови пісні.

Наприклад

“Ой чий то кінь стоїть, Що сива гривонька?”

⁸ Ще один цікавий момент. У цій пісні автор спочатку згадує про неньку, а потім про батька. У цьому не було б нічого дивного, коли б це не була **монгольська народна пісня!** Але, можливо, в цьому і нема нічого дивного. Це може лише підтверджувати архаїчність пісні, те, що своїм корінням її текст сягає тих часів, коли в основі будови суспільних відносин знаходилася родина, у котрій панував матриархат?..

Сподобалась мені, Сподобалась мені
Тая дівчинонька...”

Бачите, як цікаво виходить: розпочинаємо у пісні говорити про коня, а закінчуємо “про любов”.

Епічні пісні, на зразок “Хан Ерен-дар’я-тумен”, взагалі ідеалізують образ коня і тим самим демонструють нерозривний зв’язок між піснями та казками монгольських народів. Познайомтесь із уривком згаданої пісні:

Хан Эрен-дага-дарья-тумен

*В стародавние года,
В те преславные года
Жил трёхлетний мальчуган
Эрен-дарья-тумен-хан.*

*Говорят, что у него
Из родни была сестрица –
Пятилетняя девица,
Старше, младше – никого.*

*Был ещё скакун красивый,
Лучше не было коня –
От хвоста коня до гривы
Путь лежал не меньше дня.
А ушей у скакуна
Сто локтей была длина.*

*Спереди окинешь взором –
Примешь скакуна за гору,
Но тряхнёт он головой –
Тут и видишь: конь живой.
Сбоку поглядишь – да что там!
То не конь – скала, гранит.
Но боками поведёт он –
Разумеешь: конь стоит.
Бросишь сверху взгляд пытливый –
Конь сливается с землёй,
Но махнёт хвостом иль гривой –
Понимаешь: конь живой.*

Чи не відчуваєте ви щось до болю знайоме у цих рядках? Чи не подібні казки розповідали вам у дитинстві?...

Думаємо, що після згадки про дитинство доречно буде зосередити вашу увагу на тому, що у монгольському фольклорі існують і колискові пісні.

Уважність ставлення до підростаючого покоління у цього степового народу зумовлена особливостями побуту і домінуючою релігією – ламаїзмом⁹

Та повернемося до колискових пісень. Для того щоб зрозуміти, що вони не відрізняються від українських, наведемо одну з них:

Пожелание матери

*Если в люльке ты кричишь, я страдаю.
Может, хочешь есть, малыш, баю-баю.
Баю-баю, баю-баю, баю-баю!*

*Подрастёшь, настанет срок, баю-баю,
А куда спи, сынок, баю-баю...*

*Улыбнёшься ты во сне, баю-баю,
Приласкаешься ко мне, я растаю...*

*Я любимому сынку пожелаю
Много счастья на веку, баю-баю...*

*Сына на своей груди я качаю,
Горе, счастье ль впереди, я не знаю...*

Значне місце у монгольському фольклорі посідають такі найдавніші форми поезії, як *сроли* (віншування); *магтали* (побажання); *харали* (закляття) та *сургали* (повчання):

Пожелания успеха

⁹ Ламаїзм – один із напрямків буддизму, що виник у VII-VIII ст., який на перший план висуває синтез буддійської містики та магії. Його засновником вважається монах на ім'я Цзонхава (1357-1419). У Тибеті на місці, де за легендами було пролито кров від його пупка, зараз знаходиться головна святиня ламаїстів – монастир Гумбум. Наприкінці XVI ст. монгольський Алтан-хан запровадив ламаїзм як державну релігію в Монголії. Вважається, що можна досягти стану “нірвани” протягом одного земного життя, але для цього людина має бути аскетом (відлюдником). Не вітається духовенством і одруження лами. За такі обмеження в особистому житті лама отримує дозвіл вершити людські долі.

*Быть вам сильными, быть вам сытыми,
Быть в народе своём знаменитыми.
Мы желаем вам жить достойно,
Чтобы совесть была спокойна.
Хвори или другой напасти,
Что бы не было.
Ничего у вас, кроме счастья,
Что бы не было.*

Призыв счастья

*Когда в поднебесье летят белоснежные птицы
И снежные горы спешат со снегами проститься,
Когда жеребится буланая кобылица, -
Пусть счастье большое к нам в двери войти не боится.
Хурай! Хурай! Хурай! ...*

Заклинание

*Пусть грабительский урюк¹⁰
Наземь выпадет из рук.
Вышел мой табун на луг –
Пусть спокойно переночует.*

*Пусть урюк твой, вор, злодей,
Переломится быстрей,
А табун моих коней
Пусть спокойно переночует.*

Поручение

*Кем бы ты ни был, почитай друзей,
Во имя дела – жизни не жалея.
Наградой обойдут – так не досадуй.*

*Обдумав всё, решение прими.
То, что надумал, обсуди с людьми,
С кем говоришь, тех связной речью радуй.*

*Перед свершеньем дела вникни в суть,
Подумай сам, спроси кого-нибудь,
Сперва пойми, потом прими решенье.*

*Тех, кто на свете пожил, почитай.
Тех, кто тебя моложе, поучай.*

¹⁰ Урюк – палица.

Тем и другим являй благоволенье.

*Кто чист душой, правдив – к тому иди,
Кто виноват, кто лжив – того суди,
Но не греши поспешностью напрасной.*

*С друзьями будь, зря не теряй и дня,
Сам закались и выучи коня
Перед дорогой дальней и опасной.*

Ще на одному жанрі монгольської народної поезії, на наш погляд, варто зупинити вашу увагу. Це вірші, котрі можна віднести до пісенно-ігрового жанру, що допомагали цікаво провести час аратові (скотареві) взимку, коли все його оточення складалося лише з його родини, або з кількох сусідів:

Три из того, что бело

*Млад человек – зубы белы.
Стар человек – кудри белы.
Отжил свой век – кости белы.*

Три из того, что не отдыхает

*У наших сплетниц круглый год язык не отдыхает.
У тех, кто в печь аргал¹¹ кладёт, спина не отдыхает.
У тех, кто скот в горах пасёт, душа не отдыхает.*

Четыре обыкновения

*Бродит то тише, то быстрее в обычае оленей.
Дружить в обычае людей всех суцих поколений.
Арбу тянуть, людей возить – обычай лошадей.
Дарить добром, жалеть, любить – в обычае людей.*

Три истины

*Потратим мы всё то,
что копим много лет.
Уйдут из мира все,
кто порождён на свет.
Всё, что ни есть, уйдёт,
но всё оставит след.*

¹¹ Аргал – сухой коров'ячий послід, котрий здавна використовувався у Монголії як паливо.

І ось про одну з таких особистостей, котра залишила слід у монгольській літературі, і поведемо мову далі.

Для початку перенесімось до такого куточку Монголії, де широкий степ межує зі ще більшою за розмірами сірою пустелею Гобі¹². Уявіть собі цей безбарвний одноманітний пейзаж, котрий наскрізь проймає сухий вітер.

Посеред степу стоїть кибитка, запряжена верблюдом. Хазяїн цього нехитрого скарбу – бідний лама¹³ – щойно став батьком. Але його дружина, котра народила дитину, після пологів швидко втрачала сили. Лама нашвидкуруч загорнув сина у свій зношений плащ (охрімджі¹⁴) та поспішив за шматком баранини на зцілюючий бульйон для неї. Неподалік поставили свої юрти ”залізні” арати. Так їх називали у народі тому, що вони випасали незліченні табуни маньчжурського імператора і порядок, заведений у їхніх таборах, був ”міцний, як залізо”.

М’ясо бідному ламі дали, але це вже не допомогло його дружині. Вона померла, залишивши чоловікові крихітне немовля.

Ось за таких обставин у 1803 році з’явився на світ у майбутньому один із найвідоміших поетів Монголії – *Лувсан Дандзін Равжа*.

Батько Равжі, мандруючи по кочівлях, не випускав із рук тріскачку (російською ”трещётка”) – *дулдуї*, за що й отримав прізвисько *Дулдуїт*, а сина його називали *Дулдуїтин Равжа*, тобто ”син торохтія”.

/Доберіть інші синоніми до російського слова ”трещётка”. Давайте спробуємо разом... Тріскачка; торохтій; цокотуха; калатай; колонтай/

Залишившись вдівцем, бідний лама оселився подалі від людей, у кособокій юрті, більш схожій на тимчасовий курінь, аніж на постійне житло. Там він і виховував свого сина. Жили упроголодь, тому, ледь навчившись ходити, хлопчик почав супроводжувати батька у його мандрах.

¹² Гобі – назва пустель, походить від монгольського *говь* – безводне місце.

¹³ Лама – (з тибетської, букв. – вищий), буддійський монах у країнах, де поширений ламаїзм.

¹⁴ Охрімджі – покривало, частина одягу лами.

У вісім років, близько 1810 року хлопчик потрапляє до монастиря, де після прийняття постригу його було зведено у сан *хутугти-хубілгана*¹⁵.

Перебуваючи в монастирі, Равжа не тільки засвоює усі тонкощі релігійного вчення, тибетську та монгольську писемність, але й стає одним із найосвіченіших ченців свого часу.

Він мав можливість здійснити блискучу духовну кар'єру, але Равжа до цього ніяк не прагнув.

Для цього треба було б на багато років заточити себе у цегляних стінах монастиря, вивчаючи схоластику, тибетську медицину та астрологію. Навпаки, майбутнього поета постійно тягнуло до рідних незорих степів. І тому у своєму легкому похідному візку, запряженому верблюдом, він об'їздив майже всю Монголію.

Коли Дулдуйтин Равжа приїздив у якусь нову місцевість, то одразу ж збирав місцевих жителів і справляв свято, а сам уважно слухав народні пісні і спостерігав за народними танцями.

Зробимо тут невеличку зупинку. Чи були ви у фольклорних експедиціях? Чи не нагадує вам приїзд Равжі саме фольклорну експедицію?..

Тоді ми можемо зробити висновок, що форма збирання фольклорного матеріалу не змінилася, принаймні за останні двісті років. І не важливо, де саме ви записуєте народні пісні, чи в Україні, а чи в Монголії. Чи не так?..

І не випадково у своїй короткій біографії Равжа постійно пише: *"... справляли свято", "... грала музика", "... ми склали пісню"*.

Більш за все цей незвичайний лама полюбляв ставити сценки з пантоміми¹⁶ *цям*¹⁷ та особисто в них брав участь.

¹⁵ Хутугта-хубілган – вищий буддійський духовний сан, що надається якому-небудь хлопчику після смерті попереднього хутугти.

¹⁶ Пантоміма – (від *грецьк.* pantomimos, букв. – все відтворюючий наслідуванням, імітацією), вид сценічного мистецтва, у якому основні засоби створення художнього образу – пластика, жест, міміка.

¹⁷ Цамь – торжественное релігійное служение у монголів, совершаемое ежегодно на открытомъ воздухѣ въ буддійскихъ монастыряхъ и привлекающее толпы богомольцевъ. Цамь не приурочень ни къ какому историческому событію, ни къ какому опредѣленному дню; он совершается тогда, когда впервые былъ введенъ въ томъ или другомъ монастырѣ. Цель его – показать присутствие божества на землі и отдалить злыхъ духовъ (шимнусовъ) отъ послѣдователей Будды. Обрядъ состоитъ въ пляске – пантомімѣ, исполняемой ламами, которые маскируются дакшитами (геніи хганители), т. е. надѣвають маски изъ папье-маше, изображающія того или другого докшита, и вмѣстѣ съ шанакими (ламами - созерцателями)

Писав Равжа і п'єси. Так, наприклад, у 1832 році він поставив п'єсу "Життєпис місячної зозулі", котру виконали спеціально запрошені ним для цього актори з рідного хошуна¹⁸.

Слава Дулдуйтина Равжі у Монголії постійно зростала і до табору, де він мешкав, приходили з усієї країни юнаки та дівчата.

На щастя, збереглися докладні записи Равжі, завдяки яким тепер можна встановити точну дату та обставини написання того чи іншого вірша.

Давайте прослідкуємо за деякими обставинами та подіями.

Влітку 1840 року за відверте зневажання релігійних догм ламаїзму, Равжі заборонили в'їзд до Урги – так називався теперішній Улан-Батор, столиця Монголії. Лами відкрито висловлювали своє невдоволення: "Від цієї людини тхне горілкою та кумисом, він оточений жінками. На релігію від нього падає тінь." Тоді Равжа розташував свій табір неподалік від столиці, на березі річки Толи. До його приїзду у цій місцевості була довготривала посуха, а тут несподівано пішов дощ. Напоєний вологою степ одразу ожив, поліпшився і настрої людей. Розпочалось велике свято. З кожною хвилиною приходило все більше і більше гостей.

Равжа розсаджував їх по колу: перший ряд – поважні старі чоловіки, другий ряд – літні жінки, далі – молодь. Замість традиційної у таких випадках пісні "Десять тисяч матерів", Равжа виконав щойно складену ним пісню "Спокойны сердцем и светлы душой."¹⁹:

*Спокойны сердцем и светлы душой
Пришедшие на этот пир большой.
Со всех сторон вас привело желанье
Присутствовать на радостном собраньи.*

Обильный ливень освежил листву

выступающими без масокъ, но въ соотвѣтствующемъ одеяніи, совершаютъ по намѣченному кругу релігіозный танецъ, жестикулируя руками.

[См. А.М. Позднѣевъ «Очерки быта буддійскихъ монастырей и буддійскаго духовенства въ Монголіи» (СПб., 1887, С. 392 – 403)]

¹⁸ Хошун – адміністративна одиниця у тогочасній Монголії.

¹⁹ Переклад цього та інших віршів Дулдуйтина Равжі з монгольської на російську зробила Л. Буніна.

*Прибрежных ив и напоил траву.
С окрестных мест сюда слетелись
птицы –
Чудесным краем этим насладиться.*

*Величественны духом и крепки,
Прекрасны, как драконы, старики.
Блестят кораллы чётко на коленях...
В руках у каждого – с драконом посох
древний.*

*Возносят людям благостный ёроол
Старушки древние. Почтенья ореол
Сияет над сединою святыми.
Слова молитвы неразлучны с ними.*

*Как слову истины внимает молодёжь!
Опору в том надёжную найдёшь,
Кто в помощи и дружбе не откажет,
Свою судьбу с судьбою мира свяжет.*

*Из океана счастья сотворён
Прекрасный мир без грабежей и войн.
Бескормице и засухе на смену
Пусть щедрый день придёт
благословенный!*

Коли свято досягло апогею, до натовпу під'їхала на баскому коні молода жінка, на ймення Балжі-Донме (з тибетської перекладається, як “іскрометна”). Вона зачарувала всіх чудовим співом. Балжі-Донме приїхала з батьками з хангайських земель на поклоніння Жавдзан-дамбе-хутугті. Равжі у той час виповнилося тридцять сім років. Молода жінка залишилась у його таборі. Коли надійшов час розлучатися, - Балжі-Донме необхідно було їхати до себе на батьківщину, у передгір'я Хангаю, а Равжі до гобійського монастиря Хамар, - глибоко засмучений розлукою поет склав свою знамениту пісню “Горделивый скакун”.

А перед тим, як прочитати її текст, дайте відповідь на запитання: Що дарують на весілля молодим в Україні на знак вірності у подружньому житті?..

*Украшение самой долгой
жизни –
Это ненаглядная жена.*

*Дзээ!... Ловкий, сильный, - для
прогулки рысью
Сотворён красавец аргамак.
Для совместной, неразлучной
жизни
Создана красавица жена.*

І знову, розпочали про коня, а закінчили “про любов”. Прямо якесь зачароване коло.

Заслуговують на увагу вірші Равжі, у яких оспівується краса рідної землі:

*Небо на Западе подпирает
Медной горы остриё.
Из белого облака возникает
Дракона яростный рёв.
Проснутся чуткие души
павлинов, забыв покой
и приют,
Сверкая своим опереньем
дивным, в радостном шествии
птицы пройдут.*

Ця картина, незважаючи на всю свою абстрактність, цілком конкретна. ”Мідна гора, що підтримує небо на Заході” – це гора, яку побачив Равжа у 1853 році на шляху з монастиря Жанжин-бейсе у Цецен-ханському аймаці. Велична гора з вершиною, яку огортають грозіві хмари та освітлюють відблиски тисяч зірниць здавалась майже казковим маревом. Величність картини посилювалась завдяки грі світла та тіні, вогняно-мідним світлом від сонця. В описі Мідної гори простежується вплив давньоіндійської ведичної літератури з її надзвичайно складною символікою та багатозначними іносказаннями.

„Рёв возникшего из облака дракона” – не що інше, як грім. І подальший опис поведінки павлинів під час бурі також не випадковий. Ці царствені птахи посідають важливе місце у східній

міфології взагалі. А дивовижний за своєю красою танок, що виконується ними перед дощем, завжди бентежив уяву людей.

Але використані у наведеному вірші автором образи – не самоціль. Вони допомагають вирішити головне завдання – передати стан душевного хвилювання, бентежного неспокою, передчуття невідворотності біди, які охоплюють людину під час спостереження за таким явищем природи, як гроза.

І важко зрозуміти, хто ж ”не знаходить спокою” – поважні пави чи сам автор. Не випадково, саме цей вірш Дулдуйтина Равжі вважається взірцем художньої майстерності у монгольській класичній поезії.

А ось як була складена пісня “Матушка-антилопа, вскормившая меня”. Одного спекотного літнього дня Равжа зупинився для перепочинку посеред широкого степу у місцевості, що називалась Нохойн-цаган-обо. Несподівано під засохлим кущем він побачив дитя антилопи, що загубило свою матір, котра, напевно, злякалася людей. Покликавши двох чоловіків, Равжа сказав: “Знайдіть його матір.” Люди взяли дитя антилопи на руки і пішли на пошуки. Так і не знайшовши стадо антилоп, вони залишили дитя посеред степу та повернулися до вчителя. “Де дитя?,” – запитав їх Равжа. “Ми віднесли його матері і зараз воно ссе її молоко,” – відповіли чоловіки.

Равжа уважно на них поглянув і здогадався, що його обманюють, і у відчаї склав такі рядки:

*“О антилопа, ветра дочь
степная!
Отставшее дитя своё прости.
Дай молока напиток, чтобы
встал я,
Окрепнуть смог и силу обрести.

В горячий полдень тучки промелькнули,
Короткою прохладою маня.
Хоть много лет знакомы –
обманули
Друзья неблагодарные меня.*

Сплести из веток тamarиска
можно
Футляр для шапки с длинным
ишиаком.
Друзья, зачем вы так
неосторожно
Лень и усердие сплетаете
тайком?
Хоть молод конь, но иноходи
всё же
Красивой, как река, обучен он.
Назвав себя друзьями,
отчего же
Вы лжёте чести собственной
в урон?
Открылись мне нежданно -
нежданно
Неверные обманщики – друзья.
Пускай не терпит бранный мир
обмана,
Лжецы исчезнут пусть из
бытия.”

Так Равжа викривав людські недоліки: лицемірство та обман.

У філософській, як би ми її назвали тепер, ліриці поета вирізняється написаний тибетською вірш “Вверху, в небесной синеве”. Ось уривок з нього:

“Вверху, над нами, в синеве
небесной,
Сияет диво – солнца лик
чудесный.
Как бы Раху²², коварный демон,
в злобе
Не схоронил его в своей
утробе.

²² Раху – потвора, ворожа сонцю та місяцю.

*Внизу же, на земле, иное чудо,
Сандалом белым именуемое
всюду.
Когда понадобится он
Догшину –
Жизнь может погубить укус
змеиный.
Посреди волн в великом
океане,
Есть чудо Чандмань²³ -
драгоценный камень.
Спасись бы Сартвати²⁴ одним
волшебным словом
От нападения чудища
морского!
В монастыре есть чудо – свет
ученья.
Тому, кто преуспеет в
постиженьи,
От зависти избавиться бы
чёрной, -
Живёт она в сердцах друзей
упорно.”*

Дулдуйтин Равжа не був би справді народним поетом, коли б у своїх віршах не відтворював критично реальну дійсність. Для прикладу наведемо уривок з його вірша “Бумажная птица, поясняющая законы времени”:

*“Нойон²⁵ пристрастный
И чиновник властный –
Все алчно ждут подарков
ежечасно,
Которые им чернь несёт
согласно.
Для должности лишь слава им*

²³ Чандмань – чарівний камінь, що виконує будь-які бажання.

²⁴ Сартвати – мореплавець.

²⁵ Нойон – феодал.

нужна,
Их тяга к знаниям – лишь
видимость одна, -
Во всём корысть открытая
видна.
Отдашь имущество – пожнёшь
благодаянье.
Прочтут молитву лишь в обмен
на подаянье.
И нечестивые дела творят
такие,
Твердят, что нынче времена
плохие.”

Помер Дулдуйтин Равжа у 1859 році.

Поет залишив нащадкам багато поетичних творів, деякі з них наведені нами нижче.

Старий та птаха

(Діалогічна пісня)

Дзээ!... Зачем, перелётная птица,
Летишь, опереньем блистая,
Из дальнего южного края
К прозрачным озёрам Хангая?

Дзээ!... Сопутствует тёплому лету
Всегда перелётная стая –
К горячему, щедрому свету
Летит на озёра Хангая.

Дзээ!... Зачем же осенними днями
Ты в путь устремляешься снова –
Без усталости машешь крылами,
Стремись из края родного?

Дзээ!... Когда над хребтами Хангая –
Гряда облаков снеговая, -
Темнеет вода ледяная,
На юг возвращается стая.

Дзээ!... Тогда отчего же, скажи мне,
Бежишь из обители зимней?
Как только приходит весна –

На север стремишься без сна?

*Дзээ!... Быть птицей – моё назначенье.
Судьбы благосклонной теченье
Из вечнозелёного края
Влечёт на озёра Хангая.*

*Дзээ!... Резвишься ты здесь беззаботно,
С друзьями играешь охотно.
Зачем, повидавшись с родными,
Опять разлучаешься с ними?*

*Дзээ!... Над жизнью своей мы не властны –
Судьбою ведомы всечасно.
Зачем же стареть вам, почтенный,
Коль мир подчинили вы бранный?*

*Дзээ!... Живём не под знаком желаний, -
По праву свершённых деяний.
Дано ли мне, мудрая птица,
От старости освободиться?*

*Дзээ!... Живёт человек совершенный,
Свой долг выполняя священный.
Но время его не жалеет –
С годами он тоже стареет.*

*Дзээ!... Вдали, за простором великим,
Увидим не лица, а лики...
Любовные речи и взгляды,
Цветение райского сада...*

*Дзээ!... Почтеннейший старец! Желаю,
Чтоб жизнь вас хранила земная.
Весной побеседуем снова,
Коль будем добры и здоровы.*

*У входа в святую обитель
И смертный, и сам небожитель
Равны перед ликом бурхана²⁶,
В котором сияет нирвана²⁷.*

²⁶ Бурхан – тюрко-монгольська модифікація слова “Будда”, означає Бога взагалі.

²⁷ Нирвана – (з санскр. – згасання), вищий стан, мета людських прагнень, відчуття абсолютного задоволення, гармонії зі світом.

*Конь уздой играет в нетерпенье,
Возвращаясь с седоком домой.
Хангарид²⁸ чарующее пенье
Тихо раздаётся надо мной.*

*Хорошо, скача в степи обильной,
Испытать копыта скакуна.
Испытаньем станет для любимой
Дальняя, чужая сторона.*

*Я люблю глаза твои живые,
Нежный голос, благодушный нрав.
Ты примчалась, реки голубые,
Жёлтые просторы обогнав.*

*Серый жеребец летит стрелою –
Выстоянный конь любимый мой.
Вскидывая сильной головою,
По дороге стелется степной.*

*Сопки и долины озаряя,
Солнце появляется из тьмы.
Жертвоприношение совершая,
Панчин-богдо²⁹ помолились мы.*

*Западными низкими горами
Еду по знакомому пути,
Чтоб вернуться к Панчин-далай-ламе
И опять молитву вознести.*

*За крутым песчаным перевалом
Будет ждать любимая меня,
Что вчера так нежно целовала...
Дорогая, погоняй коня!*

Белые небесные облака

*Сутры – чётки истории, память иных эпох.
В каждой книге мне слышен истории
древней вздох.*

*Скажут: "Белые небесные облака".
Слышу: "Озеро, океан, река..."
Произносят: "Леса, деревья, сады".
Вспоминаю: "Корни хотят воды".*

²⁸ Хангарид (інд. Гаруда) – цар птахів, популярний персонаж у фольклорі народів Центральної Азії.

²⁹ Панчин-богдо – один з ієрархів у тибетській церкві.

*”Человек и Вселенная”, - говорят.
Мать у каждого есть, и сестра, и брат.
Птицы дэлы³⁰ надели дивные –
Не замёрзнут они зимой.
Если видишь глаза любимые –
Что тебе до тоски земной ?*

Не поддавайся искушенью

*Встречая ламу, не впади в соблазн
Постичь святого... Путь ищи к бессмертью.
Восходит солнце – тьма бежит от глаз...
Дела благие ждут тебя на свете.*

*В страданиях – терпенье сохраняй.
Не торопись хвалить, кого не знаешь.
От недруга даров не принимай.
И не грусти, коль что-то потеряешь.*

*Все тяготы с друзьями разделяй.
Находку не оспаривай напрасно.
На кражу воровством не отвечай
И бурных чувств не проявляй всечасно.*

*Коль говорят дурное – не гневись.
Не забывай, что зависть – искушенье.
Покаяться в грехах поторопись.
Всё, что отдал, - равно приобретенью.*

*Как за себя, за ближних выступай.
Скажи о том, что плохо, откровенно.
Притворства же стыдись и избегай.
И не скучай над книгой сокровенной.*

*Уча – свой горький опыт не скрывай.
Запоминай различные приметы.
Задуманным делам не изменяй
И с истиной соизмеряй ответы.*

*Вверху – низами не пренебрегай.
Замешан в чём-то – не хули другого.
Даже любимой тайн не доверяй,
От лживого держись подальше слова.*

*Коль сам невежествен – других не поучай,
Для лицемерия пример не подавай.*

³⁰ Дэл (дэли) – халат на теплій підкладці, національний одяг монголів.

*С луною люди связывают воду,
Огню свой символ солнце отдало.*

*Тождественно рождение созиданью,
А разрушенью слово "смерть" дано.*

*Что "есть" и "нет" в великом
мирозданье –
То "лёгкому" и "трудному" равно.*

*Мать и отца с талантом и умением
Отожествляем изначально мы.*

*Бог – суть великого, а дьявол – суть
паденья,
Начало света и начало тьмы.*

*Страдания и радость заключают
Препятствия и страстные мечты.*

*Мир материальный тело означает,
Душа же – знак надмировой высоты.*

*Прошедшее и будущее – это
Суть прежних и последующих дел,*

*А твёрдости и хрупкости приметы –
Суть прочности краткости предел.*

*Круг – символ совершенства без изъяна,
А треугольник – знак неполноты.*

*Во встречах и прощаниях с друзьями
То появляешься, то исчезаешь ты.*

*Наивный человек веселья полон,
А в подозрительном всегда гнездится
страх.*

*Сомнением доверчивый не скован,
А недоверчивому каждый встречный –
враг.*

*Наука, знание, и вина, паденье –
Суть "Да" и "Нет", соотношение их.*

*Факира волшебство и сновиденье –
Творенье сил земных и неземных.*

*Со "смыслом" так соотносимо "слово",
Как "знаменьё" и "случай" меж собой.*

*Противоборству доброго и злого
Подвластен мир вселенной голубой.*

*Друзья, не опьяняйтесь заблуждением,
Что лишь одно начало в вас живёт.*

*Идя по кругу многих воплощений,
Паденье вы узнали и полёт.*

*И в этом высший заключён порядок,
Которому я славу воздаю.*

*Не пресен мир, а горек, прян и сладок,
Двоякость сохраняющий свою.*

Дулдуйтын Равжа

Назвіть відомих вам українських народних поетів чи поетес, пісні яких і дотепер вважаються перлинами усної народної творчості.

У повісті відомого українського письменника-фантаста Ігоря Росохватського "Зрозуміти іншого" головний герой, робот-сигом, або якби зараз сказали клон, виголошує таку фразу: "Я можу знищити або створити планету, запалити зірку, прочитати думку розумної істоти, як книгу. Але я не можу ні переконати, ні зрозуміти інших... Невже саме це – найважче? Може, є тільки один шлях, який люди приписують Богові: щоб зрозуміти іншого, треба його створити?"

Може, цей суб'єкт штучного інтелекту має рацію?..

А ви як вважаєте?.. Чи важко людині зрозуміти іншого? Чи стала для вас ближчою культурна спадщина монгольського народу?..

Якщо "так", то дякуємо за увагу.

Ограновування другого мінералу

Для чого людина на світі живе

Невичерпні фольклорні джерела, на нашу думку, дають можливість краще зрозуміти ментальність будь-якого народу. Тим більше, якщо це казки, які той чи інший народ залишає у спадок своїм нащадкам. Тому нижче наведемо власний переклад українською монгольської народної казки, котра якнайкраще висвітлює характерні риси цього степового народу.

Науково-популярне видання

МИРОНЕНКО Микола Андрійович

ГАЛАЦЬКА Валентина Леонідівна

Україна – між Сходом та Заходом
Частина перша
Обличчям на Схід

Літературознавчо-культурологічні студії

(Українською та російською мовами)

В авторській редакції

Підписано до друку 28.07.20.
Формат 60x90/16. Умов. друк. арк. 21,16.
Наклад 50 прим. Зам. № 162.

Видавництво та друкарня ПП "ЛІРА ЛТД"
49107, м. Дніпро, вул. Наукова, 5
Свідоцтво про внесення до Держреєстру
ДК № 6042 від 26.02.2018

ISBN 978-966-981-350-3

МИРОНЕНКО М.А., ГАЛАЦЬКА В.Л.

М 64 Україна – між Сходом та Заходом. Частина перша. Обличчям на Схід: Літературознавчо-культурологічні студії. / Микола Мироненко, Валентина Галацька. – Дніпро: «Ліра», 2020. – 364 с.

ISBN 978-966-981-350-3

У літературознавчо-культурологічних студіях на прикладі аналізу пам'яток монгольської, індійської та японської культур, народнопоетичної творчості простежується тематичний, архетипний перегук з надбаннями української культури.

У популярній формі викладу матеріалу автори книги демонструють читачеві різні грані цих трьох культур, посилаючись на літературні пам'ятки та фольклорні джерела.